

Magyar Tudományos Journal

№ 45 (2020)

ISSN 1748-7110

Magyar Tudományos Journal (Budapest, Hungary)

The journal is registered and published in Hungary.

The journal publishes scientific studies,
reports and reports about achievements in different scientific fields.

Journal is published in English, Hungarian, Polish, Russian, Ukrainian, German and French.

Articles are accepted each month.

Frequency: 12 issues per year.

Format - A4

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal

Edition of journal does not carry responsibility for the materials published in a journal.

Sending the article to the editorial the author confirms it's uniqueness and takes full responsibility for possible consequences for breaking copyright laws

Chief editor: Ambrus Varga

Managing editor: Bardo Németh

- Vilmos Takács — Eötvös Loránd University, FACULTY OF EDUCATION AND PSYCHOLOGY, d.p.s.
- Gazstav Lakatos — The Hungarian University of Fine Arts, Graphics Department / Specialization in Graphic Design, d.f.a.
- Janos Oláh — UNIVERSITY OF PÉCS, Faculty of Pharmacy, d.ph.s.
- Imrus Simon — Corvinus University of Budapest, Faculty of Economics, d.e.s.
- Kalman Fekete — University of Szeged, Faculty of Agriculture, doctor in agriculture sciences
- Matias Fehér — University of Debrecen, Faculty of Law, d.l.s
- Orban Kocsis — University of Debrecen, Faculty of Medicine, PHd, candidate of medicine
- Pisti Fodor — UNIVERSITY OF PÉCS, Faculty of Business and Economics, PHd in economic
- Ricard Szalai — University of Szeged, Faculty of Law and Political Sciences, phd in law
- Sani Lukács — Eötvös Loránd University, Faculty of Social Sciences, phd in sociology
- Tamas Király — University of Szeged, Faculty of Pharmacy, phd in pharmacy
- Fabian Jakab — Corvinus University of Budapest, Faculty of Social Sciences and International Relations, phd in sociology
- Frigies Balog — University of Szeged, Faculty of Economics and Business Administration, phd in economic
- Egied Antal — — Eötvös Loránd University, Faculty of Primary and Pre-School Education, phd in pedagogical sciences

«Magyar Tudományos Journal»

Editorial board address: EMKE Building, Rákóczi út 42, Budapest, 1072

E-mail: editor@magyar-journal.com

Web: www.magyar-journal.com

CONTENT

ECONOMICS AND LAW

Assande Jean-Emmanuel PERFORMANCE OF A FINTECH SERVICE IN AFRICAN COUNTRIES AND ANALYSIS OF BETA RISK COEFFICIENT OF THE COMPANY	3
Chorny O. THE INTERDISCIPLINARY COMPONENT IN THE WORKS OF CLASSIC ECONOMISTS	6
Mashevskaya A. ANALYSIS OF THE EUROPEAN INSURANCE MARKET AND CONDITIONS OF ITS FUNCTIONING.....	9
Pil E. PLOTTING 2D FIGURES OF VeU USING VARIABLE X6	22

PEDAGOGICAL SCIENCES

Vu Thanh Hoa BASIC ISSUES OF CAREER-ORIENTED ACTIVITIES AT SECONDARY SCHOOLS UNDER GENERAL EDUCATIONAL PROGRAM 2018 IN VIETNAM	27
Barna M., Medvid L. INTERNAL MONITORING AS A TOOL FOR ASSESSING THE QUALITY OF THE EDUCATIONAL PROCESS.....	30
Mirza M., Chuvakin A., Ushho Yu., Elnikova O., Tutarishev A. ANALYSIS OF STUDENTS' ATTITUDES AND MOTIVATIONS TO PARTICIPATING IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS AT THE UNIVERSITY.....	35
Mirza M., Tseeva N., Sidorov V., Zolottseva E., Elnikova O. ABOUT THE ROLE OF THE MOTIVATIONAL ENVIRONMENT FOR IMPROVING THE PHYSICAL HEALTH OF YOUNG PEOPLE	37
Petrochko Zh., Nychporchuk I. PECULIARITIES OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL PREVENTION OF ABUSE OF CHILDREN IN THE FAMILY	40
Tseeva N., Chuntzheva Z., Chuvakin A., Sidorov V., Tutarishev A. PHYSICAL EXERCISES FOR STUDENTS WITH DEVIATIONS IN HEALTH STATUS	44
Tseeva N., Chuntzheva Z., Chuvakin A., Sidorov V., Thakumacheva Yu. FORMATION OF BASIC PHYSICAL CULTURE IN HIGHER EDUCATION AS AN IMPORTANT FACTOR OF PERSONAL DEVELOPMENT	46
Tseeva N., Chuntzheva Z., Mirza M., Shishhova A., Elnikova O. VALUE ATTITUDE STUDENTS TO HEALTH AND HEALTHY LIFESTYLE	48

PHYSICAL SCIENCES

Yurov V., Salkeeva A., Kusenova A. PROPERTIES OF HIGH-ENTROPIC FeCoCrNiTaTiW COATINGS.....	51
--	----

TECHNICAL SCIENCES

Dubonosov V., Krychkovskaya L. MULTILAYER NANOSTRUCTURAL COATINGS FOR CARBIDE TOOL.....	61
---	----

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ЩОДО ДІТЕЙ В СІМ'Ї

Петрочко Ж.В.,

професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, Україна

Ничипорчук І.С.,

Магістр Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, Україна

PECULIARITIES OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL PREVENTION OF ABUSE OF CHILDREN IN THE FAMILY

Petrochko Zh.,

Professor, Human Institute of Kyiv University Boris Grinchenko, Kyiv, Ukraine

Nychporchuk I.

Master, Human Institute of Kyiv University Boris Grinchenko, Kyiv, Ukraine

Анотація

У даній статті розкрито питання особливості соціально-педагогічної профілактики жорстокого поведіння щодо дітей у сім'ї. Схарактеризовано види жорстокого поведіння з дитиною в сім'ї. Висвітлено сутність соціальної профілактики, напрями і рівні соціально-профілактичної діяльності щодо протидії домашньому насильству. Описано форми та методи роботи з батьками, дітьми та педагогами щодо профілактики жорстокого поведіння щодо дітей у сім'ї.

Abstract

This article reveals the peculiarities of socio-pedagogical prevention of child abuse in the family. Types of child abuse in the family are described. The essence of social prevention, directions and levels of social prevention activities to combat domestic violence are highlighted. Forms and methods of working with parents, children and teachers to prevent abuse of children in the family are described.

Ключові слова: діти, сім'я, насильство в сім'ї, жорстоке поведіння щодо дітей, соціально-педагогічна профілактика.

Keywords: children, family, domestic violence, child abuse, socio-pedagogical prevention.

Захист дітей від жорстокого поведіння є одним із важливих завдань усіх цивілізованих країн світу. Відповідно до чинного законодавства України, жорстоке поведіння з дитиною – це будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою її експлуатації з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини.

Особливо згубні наслідки для подальшого фізичного та психічного розвитку має жорстоке поведіння щодо дитини з боку найрідніших – сім'ї. Воно сприяє морально-психологічним розладам, залученню дітей у злочинну діяльність, вживанню алкогольних напоїв та наркотичних речовин тощо.

Згідно статистичних даних Міністерства соціальної політики України, у перші три місяці 2018 року кількість звернень щодо насильства у родині підскочила на 7,2% порівняно з аналогічним періодом минулого року. У 2019 році на телефонну лінію "102" для реагування поліції надійшло понад 115 тис. дзвінків із заявами про домашнє насильство.

Розрізняють чотири основні форми жорстокого поведіння щодо дітей у сім'ї:

1. Фізичне насильство – дії або відсутність дій з боку батьків або інших дорослих, в результаті

яких фізичне або розумове здоров'я дитини порушується, або знаходиться під загрозою пошкодження. Наприклад, тілесні покарання, удари долонею, стусани, опіки, задушення, грубі хапання, штовхання, плювки, застосування палиці, ремня, ножа, пістолета. Фізичне насильство включає в себе залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, дачу йому/їй отруйливих речовин або медичних препаратів, що викликають одурманення (наприклад, снодійних, не прописаних лікарем).

2. Сексуальне насильство – використання дитини (хлопчика або дівчинки) дорослим або іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб або отримання вигоди. Сексуальне насильство включає в себе статеві зносини (коїтус), оральний і анальний секс, взаємну мастурбацію, інші тілесні контакти із статевими органами. До сексуального розбещення відносять також залучення дитини до проституції, порнобізнесу, оголення перед дитиною статевих органів і сідниць, підглядання за нею, коли дитина цього не підозрює: під час роздягання, відправлення природних потреб.

3. Психологічне насильство – дії одного члена сім'ї на психіку дитини шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю. Психологічне насильство має такі прояви: викори-

стання нецензурної лексики, крику, образ, принизливих дій, що спричиняють шкоду самооцінці дитини; вияв брутальності стосовно родичів, друзів дитини, висловлювання чи дії, що вчинені з метою принизити дитини. У психічному насильстві можна виокремити вербальне та емоційне насильство. Вербальне (словесне) чиниться у разі критики і докорів буквально за кожний вчинок. Емоційне насильство може відбуватися взагалі без слів за допомогою міміки, пози, поглядів, інтонації.

4. Зневага інтересами і потребами дитини – відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, освіті, медичній допомозі з боку батьків, опікунів або інших осіб через об'єктивні або суб'єктивні причини. Типовим прикладом зневажливого відношення до дітей є залишення їх без нагляду, що приводить до нещасних випадків, отруєння і інших небезпечних для життя і здоров'я дитини наслідкам.

Насильство в сім'ї щодо дитини не є лише справою сім'ї, оскільки його наслідки перешкоджають нормальному існуванню та розвитку суспільства і держави. Відтак, попередження такого насильства – найважливіше завдання органів державної влади та місцевого самоврядування, усього суспільства.

Для подолання проблем жорстокого поводження в сім'ї в Україні прийнята низка нормативно-правових актів та законів, а саме: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (вступив в силу 07.01.2018); Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 824 «Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»; Державний стандарт соціальної послуги профілактики (вступив в силу 29.09.2015 р.), Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах». Водночас нерозв'язаною залишається ціла низка проблем науково-методичного характеру.

Мета статті – розкрити особливості соціально-педагогічної профілактики жорстокого поводження щодо дітей в сім'ї; означити напрями, форми та методи роботи з батьками, дітьми, педагогами щодо запобігання сімейному насильству.

Стан наукової розробленості проблеми соціально-педагогічної профілактики жорстокого поводження щодо дітей у сім'ї забезпечується дослідженнями таких учених, як О. Безпалько, І. Зверева, Л. Кривачук, О. Бандурка, Я. Юрків, О. Лапчевська, В. Новик, Л. Повалій, О. Ткаленко, Г. Христова, Н. Щербак, Ф. Заброта, Р. Опацький, В. Казимір, С. Тунтуєва.

В останні роки дослідження проблеми домашнього насильства, жорстокого поводження, зокрема соціальної профілактики, в тих чи інших аспектах

здійснили: О. Книженко, О. Жук, Т. Журавель. Так, за результатами дослідження О. Книженко, на сьогодні існує переважно систематичне вчинення різних видів насильства (станом на 18 червня 2019 року здійснено 15 обвинувальних вироків щодо домашнього насильства). Досить часто відбувається поєднання фізичного та психологічного насильства, і якщо відбулися такі дії, то людина, яка завдала цього насильства, піддається санкцій, проти неї відкривається справа, згідно Кримінального кодексу України [1].

Дослідниця О. Жук вважає, що для підвищення соціальної ефективності з протидії насильства щодо дітей, а також профілактики бездоглядності, безпритульності та правопорушень неповнолітніх, потрібно вирішити наступні питання: активне впровадження в повсякденну діяльність автоматизованих обліків, формалізованих бланків документів, електронних картотек; подальше розширення і вдосконалення наявних інформаційно-обчислювальних і пошукових мереж, постійне оновлення інтегрованих банків даних, що сприятиме своєчасному, оперативному реагуванню на виявлені порушення [2].

На важливість проведення соціально-педагогічної профілактики у своїй праці вказує Т. Журавель. На її думку, жорстоке поводження має пагубний вплив на всебічний розвиток дитини. У зв'язку з цим, за умови своєчасного виявлення та подолання факторів, що призводять до насильства, реабілітації його жертв та корекційної роботи з людьми, котрі це вчиняють, можна знизити прояв домашнього насильства у сучасному суспільстві [3].

Відтак, в сучасних умовах особливої актуальної набуває вивчення проблеми соціальної профілактики. Соціальна профілактика – це напрям соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі.

Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей – це одна із форм соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється уповноваженими структурами, спрямована на попередження, усунення та подолання чинників ризику виникнення насильства щодо дітей; раннє виявлення насильства; організацію системи заходів, спрямованих на надання допомоги дитині, яка постраждала від насильства, а також на роботу з агресором з метою недопущення повторних випадків насильства [4].

Усвідомленість та спеціальна організованість – це основні характерні риси діяльності щодо протидії домашньому насильству. Така діяльність, стверджує М. Лісова, має три основні стадії:

- Першою стадією є профілактика. Важливість її полягає тому, що у людей формують певну систему із допустимих цінностей, які притаманні суспільству.

- Друга стадія – це запобігання. Це дії та заходи, які перешкоджають виникненню ситуацій, які б могли нести в собі загрозу для життєдіяльності самої особи, а також найближчого для неї оточення. На цій стадії потрібно інформувати людей щодо протиправних дій, а також про те, які наслідки вони можуть мати.

- Третя стадія – прискання. Це діяльність, яка спрямовується на застереження протиправної поведінки, яка може нести в собі пагубні наслідки для індивідів та суспільства в цілому. Для цього використовуються різноманітні адміністративні, законодавчі, моральні та педагогічні санкції, якими керуються для покарання за скоєння певних дій чи злочинів та не допускають їхнього рецидиву [5].

Загалом можна виокремити первинну, вторинну і третинну профілактику домашнього насильства. Так, первинна профілактика забезпечує попередження виникнення проблеми шляхом формування відповідної громадської думки щодо небезпечності насильства як явища, поваги до прав людини, жінки, дитини й необхідності їх дотримання; важливості здорового способу життя й уміння будувати свої стосунки з оточенням, починаючи з членів власних сімей, без застосування насильницьких методів. Щодо останнього, то ефективними формами роботи вважають проведення інформаційних кампаній, організацію центрів підтримки сім'ї, програм усвідомленого та відповідального батьківства, а також програм для підлітків, молоді, які допомагають сформувати навички самостійного життя, включаючи навички спілкування, вирішення конфліктних ситуацій, сприяють саморозвитку й побудові стратегії власного життя.

Вторинна профілактика передбачає здійснення спеціалізованих послуг не лише для сімей, які підпадають під визначення «опинилися у складних життєвих обставинах» (тобто мають проблеми, з якими не можуть впоратися без сторонньої допомоги), але й у яких наявний ризик жорстокої поведінки. Організуючи вторинну профілактику, варто враховувати певні цільові групи (наприклад, діти, чий батьки нехтують виконанням своїх обов'язків, вихованці шкіл-інтернатів; неповнолітні чи незаможні молоді матері; чоловіки, які самі виховують дітей тощо).

Третинна профілактика зорієнтована на надання послуг окремим особам чи сім'ям, які зазнали насильства чи перебувають у ситуації його високого ризику, а також тим, хто підпадає під категорію «кривдників». Найчастіше третинна профілактика потребує обов'язкових і примусових дій, здійснення яких передбачає втручання в сім'ю відповідних державних структур з метою припинення насильства та попередження його в перспективі [6].

Соціально-профілактична діяльність соціального педагога у закладах освіти здійснюється, як правило, на рівні первинної та вторинної профілактики.

У своїх працях К. Левченко та І. Трубавіна зазначають, що соціально-педагогічна робота в аспекті протидії жорстокому поведінню з дітьми має такі головні завдання:

- інформувати про сутність і наслідки жорстокого поводження з дітьми та відповідальність;
- показувати моделі сімейного та суспільного виховання, людських стосунків, які засновані на гуманних і демократичних засадах;
- роз'яснювати права членів сім'ї, вчити їх реалізовувати та захищати і на цій основі будувати власні моделі сімейного життя і сімейного виховання;
- змінювати ставлення суспільства до жорстокого поводження з дітьми;
- сприяти самореалізації дітей і дорослих.

Враховуючи зазначене, можна виокремити наступні напрями соціально-педагогічної роботи з сім'єю, в якій є жорстоке поводження з дітьми:

- формування усвідомленого батьківства;
- організація групи самопомогі та взаємодопоміжки;
- забезпечення діяльності фасилітаторів із сімейної просвіти;
- навчання членів сім'ї поведінці у кризових та екстремальних ситуаціях;
- адаптація сім'ї у новому мікро- та макросередовищі, забезпечення умов для поєднання праці з сімейними обов'язками, з життєвими інтересами людини та ін.;
- робота з найближчим оточенням дитини, батьків;
- підвищення професійної компетентності педагогів, інших фахівців, які взаємодіють з дитиною та її сім'єю, з питань домашнього насильства [7].

Соціально-профілактичну роботу щодо протидії жорстокому поведінню з дитиною в сім'ї потрібно проводити з батьками, дітьми, а також з педагогами закладів освіти. Зокрема, робота з батьками щодо жорстокого поводження з дітьми передбачає насамперед інформування батьків про: права та потреби дітей, права та обов'язки батьків щодо дітей, особливості розвитку дітей, родинного виховання, жорстоке поводження з дітьми і насильство в сім'ї (його сутність, наслідки, відповідальність); формування толерантності, життєвих сімейних умінь і навичок (комунікативних, прийняття рішень, прогнозування, управління собою).

Формами соціально-профілактичної роботи з батьками є: лекторії, батьківські університети, батьківські збори, тренінги, школи батьківських почуттів, школи молодих батьків.

Одночасно необхідно здійснювати соціально-профілактичну роботу з дітьми. Результатом такої роботи є: знання дитини про власні права у сім'ї; вміння захиститись від насильства; знання дитини про дії у кризовій ситуації; інформованість, до кого і як звертатись у подібних випадках.

Основними методами роботи з дітьми можна назвати:

- соціально-психологічні, спрямовані на внутрішній світ дитини, які передбачають певну корекцію його системи цінностей і орієнтацій, а також уявлень і переваг, які удосконалюють психологічні

можливості, надання відповідної підтримки і допомоги (методи психодіагностики і психокорекції, психологічне консультування тощо);

- соціально-педагогічні, які дають можливість підвищити інтелектуальний рівень дитини, сформувати адекватну оточуючим його умовам систему ціннісних орієнтацій і уявлень (методи педагогічної корекції і педагогічного консультування);

- соціально-правові, що включають в себе певні процедури і операції, які дозволяють привести процес життєдіяльності дитини відповідно до існуючих норм закону і права (юридичний і правовий захист інтересів дитини, правова просвіта, правовий контроль, правові санкції);

- соціально-економічні, які спрямовані на вирішення проблем матеріального благополуччя дитини, матеріальна підтримка і допомога, працевлаштування тощо);

- соціально-групові, що дозволяють соціальному педагогу та іншим спеціалістам вести роботу з соціальним оточенням дитини (сімейне консультування, корекція системи відношень в дитячому колективі, організація дитячих колективів, які орієнтовані на позитивну діяльність).

Враховуючи сутність і причини жорстокого поводження з дітьми, ґрунтуючись на концепції «допомоги для самопомоги» в соціальній і соціально-педагогічній роботі з означеної проблеми треба здійснювати роботу з дітьми щодо забезпечення соціальних умов для реалізації їх права на висловлювання власних поглядів та думок.

Формами соціально-профілактичної роботи з дітьми є: ігри, аматорські театри, міні-лекції, перегляд відеофільмів, бесіди, розповіді, вікторини і конкурси (про права дітей).

Зміст соціально-профілактичної роботи з педагогами закладів освіти в аспекті протидії жорсткому поводженню з дітьми передбачає: учительську просвіту (курси підвищення кваліфікації, семінари, вчительські конференції, методичні та педагогічні ради); інформування про права та потреби дітей, відповідальність вчителів за дітей; взаємодію вчителя з сім'єю учня; проведення інтерактивних заходів про права, обов'язки і відповідальність батьків за дітей, сутність жорстокого поводження з дітьми, насильства щодо дітей в сім'ї та школі, відповідальність за них; формування умінь суб'єкт-суб'єктного спілкування; взаємодію суб'єктів захисту прав дітей; формування у вчителів умінь і навичок розпізнавати і виявляти жорстоке ставлення до дітей і насильство; формування толерантного ставлення до дітей з різних сімей, майстерності управління собою і ситуацією, розв'язання конфліктів раціональним способом (тренінги, семінари, рольові та ділові ігри); усунення феномену професійного вигорання.

Висновки та рекомендації до подальших досліджень. Незважаючи на затрачені зусилля держави, прогрес у справі запобігання домашньому насильству має все ще має занадто повільний і фрагментарний характер. Ризик насильства по відношенню до дітей, як і раніше, присутній. Такий прогрес стримується недостатнім інвестуванням в запобігання насильству, фрагментарною державною політикою, дефіцитом статистики і досліджень щодо даної проблеми.

Вирішення проблеми захисту дітей від жорстокого поводження має міждисциплінарний характер. У діяльність щодо профілактики і подолання насильства повинні залучатися працівники правоохоронної системи, представники соціальної та педагогічної спільнот, співробітники медичної і психологічної служб, органи опіки та піклування. Не останню роль у такій команді відіграють соціальні педагоги закладів освіти. Такі фахівці мають організувати і здійснювати соціально-профілактичну діяльність у трьох напрямках: з батьками, дітьми та педагогами.

Перспективними темами для подальшого вивчення є: визначення і впровадження ефективних форм і методів роботи з батьками, дітьми і педагогами в умовах пандемії COVID-19 з питань протидії жорсткому поводженню щодо дітей у сім'ї.

Список літератури:

1. Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації / Оксана Книженко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. Київ – 2019. – №2. – С. 45–52.
2. Жук О. Діяльність органів національної поліції із запобігання домашньому насильству щодо дітей / Олена Жук // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Київ – 2019.
3. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін.: – Київ : Академвидав, 2013. – С. 197–209.
4. Безпалько О.В., Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарії: Київ, «Центр учбової літератури», 2009.
5. Лісова М.С. Попередження та протидія насильству в сім'ї / М.С. Лісова, М.П. Савченко. – Київ: Департамент освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), 2015. – 92 с.
6. Волавка Я. Біля витоків насильства: агресивність батьків – причина агресивності їхніх нащадків? Безпека життєдіяльності. 2003. – № 10. – С. 24–25.
7. Левченко К., Трубавіна І. Система захисту дітей від жорстокого поводження. – Київ: Держсоцслужба, 2005. – 396 с.